

K 51.

⑦

KISHÁZY MARGIT

A régi Bánhegyes

A R E G I B A N H E G Y E S .

Irtó:

KISHÁZY ISKOLGÁZ.

FORRÁSKIADVÁNYOK

1. Velics Antal: Magyarországai török kincstári defterek. Bp. 1886.
2. Veress Endre: Gyula város oklevéltára Bp. 1938.

1. Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig I.-II.k. Bp. 1896.
2. Csánki Dezso: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában Bp. 1890. I.k.
3. Domanovszky Sándor: A jobbágyság élete.
4. Eperjessy Kálmán: A települések bomlása H. Műv. tört. III.k. /Domanovszky S. szerk. Magyar Művelődéstört. I.
5. Fekete Nagy Antal: A település képe. /Művelődéstörténet II./
6. Hóman Bélint - Székfi Gyula: Magyar Történet I.-III.k. Bp. 1925
7. Kondra Kóbor: Adatok az egri egyházmegye történetéhez I. k. Eger 1885.
8. Karácsonyi János: Békés vármegye története I.k. Gyula 1896.
9. Kálmán Miksa: A magyar jobbágyság helyzete 1514-1600-ig Bp. 1887.
10. Kozma Pál: Zaránd vármegye leírása, Kolozsvárt, 1848.
11. Kring Miklós: Gazdasági élet. H. Művelődéstörténet. I./
12. Márki Sándor: Arad és Arad vármegye monográfiája II.k. Arad. 1897.
13. Márki Sándor: Dózsa György és forradalma Bp. 1886.
14. Maszlónyi Antal: Az egri érsekség felállításának a a kassai és szatmári püspökségek kihasználásának története Bp. 1938.
15. Moór Elemér: A honfoglaló magyarság megtelepülése Szeged. 1944.
16. Ruzsák Lajos: Az egri vár gazdálkodása a XVI. században. Bp. 1939.
17. Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Bp. 1885.
18. Scherer Ferenc: Gyula város története I.K. Gyula. 1938.
19. Sinkovics István: Művelődésügyi viszonyok. H. Műv. tört. II.k.
20. Szabó István: Tanulmányok a magyar nemesiesség történetéből Bp. 1948.

21. Szentkláray Jenő: közséllapotok Csanád vármegyében a török uralom után./Szécsadok, 1892./
22. Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp.1926.
23. Zacharias Béla: Magyarbánságyes. /Barna János: Makó és Csanád-Torontól vármegyeli községek monografiája, Magyar városok monografiája, c. sorozatban./Bp. 1929.

E L Ő S Z Ó.

Szülőföldemnek a történetét akartam megírni érté-
kezésemben, de ebben a törekvésemben mélyebb érzelés is ve-
zetett, mint a honi rögöz való összetűzés ragaszkodása. Ugy
éreztem, hogy Magyarbánhegyes történelme mögött valahogyan
az ezeréves nemzeti történelem ritmusa lüktet, ha halkabban
és kevesebb észrevehetően is, mint jelentékenyebb helységek
és városok esetében. Összefoglaló és jellemző képet akartam
kapni a honfoglaló magyarság kezdeti elhelyezkedéséről, te-
lepülési formáiról, a tatárjárás pusztító fergetegéről, a
török uralom sorvasztó szenvedéseiről, a magyar nép hallat-
lan kivándorlásáról, amellyel újra és újra megkapaszkodott
pusztává tartott földjén. Ugy gondoltam, mindennek valaho-
gyan meg kell mutatkoznia a régi Bánhegyes sorsában, hiszen
a "hadak útján" fekszik, olyan területen, mely egyrészt
nagyon is kedvező lehetőségeket nyújtott apaszertorkoló -
földművelő magyarság számára, de másrészt mindig is ki volt
szolgáltatva az ellenséges támadásoknak. Sajátos magyar táj
ez, és sajátos sorsa rejlik mögötte. Arról a sorsról - az
ezeréves magyar sorsról, a honzerző és honmegtartó magyar-
ságról - talán nagyon is romantikus kép él bennünk, mélyebb
és tárgyilagosabb történelmi tájékozódásunk előtt és inkább
csak tragikus és hősi fordulatokat ismerjük. Most szeret-
tem volna a magyar történelmet kevésbé csillogó részletei-
ben megfigyelni. Szerettem volna látni, hogyan hajtottá ez
a Keletről ideszakadt nép az uralma alá a Duna medencé, a
"hadak útja" földjét, milyen módon telepedett meg, hogyan
lakott és élték szett, és hogyan igyekezett kihasználni a
táj nyújtotta lehetőségeket. Nemcsak a történelmi, hanem
a tájrajzi és kulturhistóriai adatok is érdekelték, de leg-
inkább az a "csoda" izgatott, hogyan tudta nézünk a másfél-
százados törökudlást átvészelni és sivataggó vadult földjét
újra benépesíteni és kulturtájja varázsolni. Ezt talán egy t-
len nép sem tudta ilyen be nem hódoló passzivitással megcsé-
nelni, mint a magyar.

Az egyetemes pusztulásban még sem pusztult el, sőt mihelyt a hólitók igóját lereste magáról, újra élni, fejlődni, építkezni kezdett és a községek széseit és szűseit tulta újra megteremteni, ahogy azt a XIX. században újra virágzósnak indult Magyarbánszék példája is bizonyítja.

Egy ezeréves küzdelem képét akartam megrajzolni, apró vonásokkal, mert hiszen egy ilyen falu története inkább csak a súlyos és nagy események utóéremkeit és lassan jelentkező következményeit mutatja meg. Mégis úgy érzem, hogy a kép jellemző és elmosódó színeivel is szemléltetni tudja sajátos magyar sorsunk leglényegesebb vonásait.

A r é g i B á n h e g y e s .

I. Bánszék keletkezése.

Bánszék keletkezésének feltételeit a táj sajátos jellege szabta meg. Pöldje ma is termékeny, és a rendszeres földművelés előtt gazdag legelői bizonyára jó alkalmat szolgáltatottak az állattenyésztésre. A mai falu határában régi folyómedernok látozó lapályos mélyedések vonulnak végig. Ezek a valamikor visben bő tájra engednek következtetni, bár számolnunk kell arra, hogy a török hódoltsággal kapcsolatos táji elvedulással, pusztulással vannak összefüggésben és a nyevezett " vadvizek " elmosódott, feltöltött medrei.

Ma a Szászvár van hozzá legközelebb - aránykori oklevelekben is "Zarazer" - és ha ez az elnevezés nem is jelent bő és állandó folyóvizet, az eke nyomán, vagy homok gödrök ásásakor lépten-nyomon napfényre kerülő népvánatorláskori emlékek, / régi csontok, nyilvégek, dárdahegyek, hamuvedrek, sarkantyuk / azt jelzik, hogy a csanádi-békési "kánokba" csapatától jöttek a nomád, bő legelőt, és halban a zdog vizeket kereső néprajok. Az avar világot igazolja az alig

7 km. távolságban fekvő Kunigota bástyából származó arany lelet, mely valószínűleg a VI. századból ered. A község határában helyei-közzel található sönnesszerű macsalatok, egy-egy kiásott gyűrű is ezt igazolják. *

Nonfoglaló őseink figyelmét nyilván nem kerülhetett k el a tőj kedvező adottságai.

Tisztántulon három törzs telepedett meg. Az a törzs, melynek hadnagyai a "gyula" méltóságot viselték, megszállta a későbbi Temes, Torontól, Csandád, Arad, Zaránd, és Békés megye sík területeit. A Gyula-törzs hadnagyának nemzetsége az Ajtony nemzetség - a Maros két partján, a Maros torkolatának mocsaraitól védett Marosvár vidékén szállt meg. Az Ond törzs hadnagyának nemzetsége Caondrád megye Tisza kétparti területén belyezkedett el, míg a többi nemzetségei: a Csolt - vagy Vata - és a Borsa nemzetség Caongrád, Békés és Bihar megyéknek a Márrét kiterjedt moasárvidékétől védett területeit ülték meg.* Történetíróink újabb véleménye szerint Zaránd vármegye nyugait, vagyis síksági területe is Ond vezér egykori szállóterületéhez tartozott.**

A csandádi püspökség alapítása és az árpádházi királyaink alatt előforduló sok falu és kisebb várnév a tőj fontosságát jelzi, tehát korán kellett lakott területnek lennie. A tatárok pusztítása azonban nagyon megtizedelhette a lakosnógot: egyik seregük Nagyvárad elfoglalása után feldulta Békés és Zaránd megyék tőrségeit.***

Magának Bánhegyesnek az első nyomai a XI. sz. elejéből bukkannak előnk. Az első okleveles adatunk arról szól, hogy Maróti János macsói bán telepítette a falut a század elején. Karácsonyi hivtkozik e zel kapcsolatban a Müncheni Levéltár DI.11.158 és 11258 sz. okleveleire. ****

A Maróti onalád a Gutkeledek egy ága. A család törzsfész e a valkómezei Marót és igazi felvirágostatója Maróti János macsói bán. 1936 táján született és mint apród koron

* Magyarbánhegyes, 338.

+ Hóman-Szekfű I. 122.

** Ebör, 20

***. Schorer 48.o.

****. I.k.6 o

a királyi udvarban jutott. 1386-ban, Mária és Erzsébet elfo atáskor ő is a lézadó Horvátlyak kezébe került, de megszökött és a délvidéki hadjáratokban csakhamar hírnevet szerzett. Zeigmond testőrévé tett, aki 1392-ben az aradmegyei főúrlásával jutalmazta. 1395-96-ban résztvett a Balkán félszigeten vitott harcokban. A nikápolyi csatában is résztvett, majd hazájába visszatérve a Széna vonalát fenyegető török csapatokat többször visszanyomta. Ezen érdemei miatt 1396-ban macesói benné ő a gyula után több vármegye főispánjává nevezték ki. Csak később, már mint jvaskorabeli férfi alapított családot, és most máhó vágygal látott a vagyonszerzéshez. 1403 nov. 5-én kapta a 43 f. luból és pusztából álló gyulai uradalmat.* /Gyulai museum, münchen, okt. 8 sz./ 1405 okt. 6-án említi első gyulai várnagyait Vizkúzi Benedek és Anriás mestereket.**

A gyulai uradalom falvai ekkor három fő pont: Gyula, Bákán, és Simánd körül csoportosultak a később az uradalom e három város szerint három ispánra oszlott. Legnagyobb kiterjedését azonban még később érte csak el mert Mátyás ezt a birtokát is szerfelett megnagyobbította részint új falvak szerzése, részint ilyenek telepítése által. 1415-ben fogságba esett és mikor 3 év múlva, őribeli váltságdíj befizetése után kiszabadult, 1418 aug. 24-én megjelent a császári káptalan előtt és erősen tiltakozott azoknak a nemeknek eljárása ellen, kik a gyulai uradalmat fogság idején háborgatták. Tiltakozó levelében már 73 birtokrészt sorol fel. A gyulai uradalom-hoz számítje többek között Meggyesegyházt, Bozást, Kamrást, Kavermet, melyek Bánhegyessel határos helységek voltak és azok ma is. Bár ezek egy része csak pusztá, erdő, nádos és más határrész volt, a gyulai uradalom mégis tekintélyes gyarapodást mutat. Eután telepítette a vidéken Bánhegyent és Bánkamrást.

* Veross, 3.

** Cherer 44.

Hogy a falu határa azelőtt milyen néven szerepelt, nem tudjuk.

A megye kitétele nélkül, mint Maróti Birtokok említettnek Kyshegyes /Kyshegwea / Nagyhegyes, az 1476. években.

Csánki Dezsa Magyarország történelmi földrajza, a Hunyadiak korában című művében⁺ is említ Békésmegyében 1418-ból Kethegyes, /1418. Diplomát. Békés 47./ Segresthezes /u.a.és. 1558-ban/ 1458. Diplomát. Békés 78./ Erdenseshegyes nevű helységeket. Ugyan-csak ő írja ugyanott: "Ma Orosházától délkeletre találunk egy Bánhegyes pusztát, /Csánki téved ebben a meghatározásban, mert könyvének kiadáscsokor /1890/ Bánhegyes határában már két fejlődő falu állott./ melynek Bán el neve Maróti birtokra mutat s így az 1418. évi Két-Hegyesnek felel meg. Csakhogy a vidéket inkább Zarándokoz számíthatjuk. - A máéik két hegyes a gerlai Ábrahámfiaké volt s bár szintén a mai Bánhegyes vidékén fekvő helységekkel együtt sorolják fel, mégis a mai Csákó nevű pusztának felel meg / Orosházától északkeletre./ Mert 1519-ben ugyancsak a gerlai Ábrahámfiak birtokában - Erdenseshegyes alio monine Csa kohegyese - alakban fordul elő. ***

Mint Gyulavár tartozéka és Maróti birtok szerepel még 1404-ban Buzyrhegyesegház helység is, de az is, mint a fentiek, rövidesen eltűnik.

Ezek alapján tehát csak feltevésekre vagyunk utalva Bánhegyes régi nevére vonatkozólag. Minden valószínűség ezerrint azonban valamelyik, azelőtt Hegyes nevű helysége, vagy botárrészt nevezték el a bánról. Ez az elnevezés nem egy könnyen ment át a köztudatba, s ezért nem találunk egész 15. században Bánhegyes néven semmiféle följegyzést. Feltevéseinket alátámasztja Eperjesy Kálmán is, ki azt írja a Hegyer falu település története c. művében, hogy kezdetben minden befolyástól mentesen, szabadon alakult a falu neve. Nem maga a küzség, hanem a környékeliek adtak nevet a falunak. Később a teleítés, s földesúr, az ulvar, az uradalom határozta meg az új település nevét. A nép a falu nevének megváltoztatása után is sokáig szokta használni a régi helységnevet.⁺ Bánkuta, Bánkamárca szintén az időkben 1418 után keletkezett, s feltevéseinket

+ 651o.

** u.o.

*. 4.o

elátásmoztja az is, hogy több Kute nevű birtokrész szerepel a Marótinak adományozott birtok között, + mely később, a Hegyesekkel együtt eltűnik, ugyancsak a későbbi Bánkameras hely n is egy Kamarás nevű birtokrész állott.

Haga a helyes kitétel a régi magyar nyelvhasználatban nem jelent okvetlenül kisebb-nagyobb dombokkal telecsórt vidéket, - mint azt jelentő monografusunk, Borovszky Samu tartja, - hanem kasszálót, ** és ezek szerint Bánhegyes, - a bán kasszálója, szántermő helye.

A "hegyes" szó helytörténeti értelmezésére vonatkozólag különféle képen - véleményeznek nyelvészeink. Leginkább azonban Borovszky véleményét tartjuk, mégpedig abban, hogy a dombot, kiemelkedő talajszintet nevesít az alföldi nép hegynek, hegyesnek. / Takács Lajos. M. Nyelv. 25. k. Bp. 1929/136 o. Hefti Gyula Andor: A térszíni formák nevei. M. Nyelvőr 40. k. 210. o. Simonfi-Harvas M. Nyelvtörténeti Szótár I. köt. Bp. 1890. 1388. o. Ez nem egészen elfogadható éppen területünkre vonatkozólag, - hiszen Bánhegyes határában egyáltalán nincsen ilyen feltűnő, kiemelkedő magasabb halom, vagy domb, felunk teljesen egyenletesen sík területen fekszik, /100-108 m. tengerszint felett/ és az említett vízes lapályokon kívül nem zavarja más az elégségesített térszínt. - A dombos, halmos vidék megjelölése világosabb az ilyen nevekben: Dombgyháza, Dombiratos, Csikóhalom, Szeghalom, Alföldi népünk tehát jól ismeri a hegy, domb, halom közötti különbséget. Tehát valószínűleg helyesen járunk el, ha Zachariás véleményét tartjuk legmegfelelőbbnek a hegyes szó értelmezésére.

Bánhegyes tehát eredetileg birtokos megjelölés.

/Bánhegyes - mint Bánkuta./

Oklevélszerű előfordulása mindenesetre inkább későbbi:

Bánhegyes	1510. Szászadok 1889.124.o.
	1510. Minch.It.391.
Bánhegyes	1515. Minch. It.371
	1627. Gyulafejérvári Lit.reg.67
Bánhegyese	1563. 1560.Dic. 1.
Bánhegyes	1959. Urb.et conser.76.
	1564. Dic.1.
Bánhegyese	1563. Tiz.1.
Bánhegyes	1665. Egri kát. lt.N.203.***

+ Csánki, 753o

++. Makó 338.

+++ Dorovczky II.23.

Ezek az évszámok mindenesetre már a falu későbbi történetével kapcsolatosak.

Bánhegyes a feljegyzésekben kezdettől fogva mint zárandi helység szerepel.

Zaránd vármegye legréggebbi területe és határvonala meglehetősen ingadozó, bizonytalan. Különösen a Bánhegyest környező felvak hol Csanád, hol Békés, hol Zarándhoz számítatnak, - felünk ugyanis a három határ / Csanád-Békés-Zaránd / montén terület el. Tőle nem messze, délkeletre vonult Arad vármegye határa is. Bánhegyes legkeletibb falva volt a hosszúra nyult, nyugat-keleti irányú vármegyének, mert már Kaszaperek, a falu nyugati szomszédja Csanád, majd Küllő-Szolnok megyébe tartozik, északnyugati szomszédja Anácsa szintén Békés a később Csanádmegyéhez tartozik. Ugyanazok csanádmegyei helység a tőle délre fekvő Kovácsnéze /Kowachaz/ is.

Általában nehéz kirajszolnunk a magyar középkori vármegyék határvonalait, mert egyes távollevő birtokok is a megyéhez tartoztak, ha az az illető földbirtokos érdekeit szolgálta.

Egyházi tekintetben Bánhegyes az egri püspökséghez tartozott és közvetlenül a pankotai főesperességnek volt alárendelve. A pankotai főesperesség létezéséről írottalmi vita folyt,⁺ azonban ma már el van döntve, hogy még volt már a XIV. sz.-ban.⁺⁺

Főlcéértére edhat még okot Gyula város sajátos kettéosztottsága, mind megyei, mind egyházi tekintetben. A város Fehér Kőrös jobbpartján elterülő része ugyanis Békéshez, a balparti rész pedig Zaránd megyéhez tartozott.⁺⁺⁺ Egyházi tekintetben a békésmegyei városrészt a nagyváradai püspökség köleséri főesperességéhez, a váruradalom zárandi birtokai pedig az egri püspök fennhatósága alá tartoztak.

A vár területén Zarándhoz számítják 1510-ben. Később az edőbeszélrások ugy határozzák meg a város fekvését, hogy "Gyula oppidum" Zarándban, "Gyula pars" pedig Békés megyében van.⁺⁺⁺⁺

Kezdetben kis fából épült temploma lehetett, melyet

+ Kondra, A sombok-pankotai-főesperesség. Századok. 1883. 182-592

++ Meszlónyi, 30.0

+++ Geherer 87.

++++ Soherer 87.

a vándorló lakosság hol itt, hol amott helyezett el, aszerint, hogy hol állapodott meg.*

A XVI. században, virágzása éveiben már volt kő-ill. téglából épült temploma is a falunak, amelynek alapjait, a régi falu helyén - még jól ki lehet venni, különösen tavasszal, a megelűyedt földben, friss zöld vetésben szembejövő a templom és körülötte a régi falu magasabb térszíne.

* Csanki 721.o.

II. A falu életéről.

A földnek eleinte nem igen volt nálunk értéke - a XI. és XII. században még nem falvakat, hanem legelgetésre való jogot és szolgálkat adományoznak királyaink. A XIII. századtól kezdve azonban a földnek értéke kezd emelkedni, és most már a falvaknak a határait is kijelölik. Egy-egy fok vagy ér, - egy-egy bokor, vagy halom alkották a megkülönböztető jelet. Néha dombokat is hánynak a nagyobb bizonyosság kedvéért, de mindezeket a jeleket könnyel elmosta az idő. Ennek következtében folyton új, meg új határperek kezdődnek és mivel a föld értéke egyre nő, mindinkább növekvő elkeaseredéssel, sokszor erőszakoskodással folytatják azokat. Az örökösödésnél nem a földet, hanem a falu utcáit, házeit osztják fel, eőt 1514-től már nem is a házakat, hanem személy szerint a jobbágyokat. Ez a szokás aztán, ha a falvak külön földesurat kaptak, megint súlyos viszelyok forrásává vált, mert nehéz volt eldönteni, hogy az eddig közösen használt föld bizonyos részeihez milyen jobbágy családok tartoztak.* /Ilyen ügyben írt Asztalnok Péter Brandenbrugi György örgrófhhoz, a bánhegyei határjárásakor, 1519. okt. 19./

A gazdálkodás rendjét eleinte a közösség megbonthatatlan ereje szabta meg. A Jobbágyoknak csak ez a beleegyezés volt a sajátjuk, amelyen fából, nádából és sárból lakóhelyet építettek maguknak és állataiknak, hogy az időjárás viszontagságai ellen védve legyenek. Ellenben a falu határa - az ország nagy részében közös tulajdont képezett - de a később

egyre inkább elhatárolódó nagybirtok rendezer a birtokos fennhatósága alá és ezzel a majorsági gazdálkodás rendjében szorította a földművelő jobbágyait.*

A magyarországi fejlődésben a nagybirtok keretében tartozó jobbágyfalvak már a középkor végén a XIV.-XV. században, rendszerint egy-egy várhoz kapcsolódtak, mint gazdasági központhoz. Bánhegyesen a Gyulai vár tartozéka volt már a XV. században. Egy-egy várbirtokhoz az ujkor elején általában 10-20-30 falu tartozott, de voltak olyan várközpontok amelyekhez jóval több, esetleg kisebb megyével is felérő falvak tömegesen csatlakozott. A gyulai uradalomban már 1525-ben rendszeres majorsági gazdálkodást folytatnak, ezévi számadás szerint Bánhegyesen is azon helységek között szerepel, amelyek a földesur számára szántani, vetni kötelesek. Záradék magyében még a következők: /Gyula/ civitas/ Alsódoboz, Felsődoboz, Zanna, Gyerke, Veze, Alabian 3 jobagionea, Biski 3 jobagionea, Kakuch, Foewenes, Tuell, Vary, Kezy, Ottlaka, Zenthbenedek, Eporyes, Högyes, Dombyrathas, Bankutha, Kethegyhez, Lockeshaza./⁺⁺

A majorsági uradalom természetesen gazdasági tisztviselőket, ispánokat is tartottak és adók és járulékok ügykezelésére. A gyulai uradalomban az ispánok feje volt az udvarbíró /provisor curias/, ami a későbbi tisztartóval kb. egyet, jelent.⁺⁺⁺

Kötelessége volt, hogy az uradalom kiadásairól és bevételeiről részletes, pontos számadást kell készíteni, mivel a számadás szigorú ellenőrzés alá került. A gyulai uradalomnak egy ilyen részletes adólajstroma már 1519-ből, valószínűleg, hogy Bánhegyesen is szerepel a felsorolt falvak között.

Az alföldnek ezen a tengersík vidéken a keleti átmeneten tanult állattenyésztési volt a magyar falvak életkitöltő foglalkozása, táplálkozásának és ruházódásának óltető forrása. Hogy zavartalan időkben milyen gazdag volt általában az állatállomány, mutatja az a körülmény, hogy egy-egyébként azintelen életű békésmegyei jobbágyfalutól a hatalmaskodó szomsédkok a XV. században egy alkalommal kereken 100 lovat, 400 szarvasmarhát és 3000 juhot raboltak el.⁺ Még a legalacsonyabb szinten álló szegény ember házatjáról is elmaradhatatlan a

lábasszög egy-lót tehén, juh, kecske, - a tehetősebbek gazdagságában pedig egész tekintélyes számú állat él.

+ Szabó 167.

++ Veress 90.

+++ Karáccsonyi I.240.

As állattartás vagy szilajpásztorokodásos, vagy istállózó. A falvak határak egy részét a legelősző nyájak számára hasították ki, azonkívül a "pihenő" csupán gaszt és burjánt termő ugarföldök is legeltetésre szolgálnak.

As istállózó állattartást a kalászosok szóna termése tette lehetővé, de széles takarmánynak felhasználják a türeket, pilyvát, szalmát, a gazdálkodás másodrendű termékeit.

Hogy azonban éltek a földesurak és szegény emberek házatáján baromfiak: libák, csirkék, tyukok, ka pznok, amelyeknek egy részét a jobbágyok adóba fizette urának.

A földművelés módját évszázados tapasztalatok szabták meg. A földet általában kimélni kellett, meg kellett ojni a kimerüléstől és így a föld egyes részei külön feladatot kaptak aszerint, hogy rétnek, legelőnek, kaszálónak, vagy szántóföldnek használták. Ennek a gazdálkodási módnak kezdetleges formájában két részre osztják a határt: az egyik részt felszántják, a többit rétnek, legelőnek használják.

A mezőgazdaság különféle munkáit, a föld őzi, tavaszi felszántását, a mag elvetését, a termés learatását, betekarítást és kicséplését vidékenkint, az időjáráshoz alkalmazkodva, - esztendőről esztendőre ugyanazokon a napokon végezték.+ Ez az időbeosztás, valamint a gazdálkodó munkáját át meg át- szövő babonás szokások, amelyekkel az ember a természet titokzatos munkáját kísérte, nem egyszer a pogány korból kiinnulva szállottak nemzedéktől nemzedékre, és a tűnő századok elig változtattak rajtuk. /Pl. a bánhegyesi nép ma is azt tartja, hogy márcok azt, József napján, virágot Virágvasárnap előtti héten, uborkát, dinnyét Nagysüttörtökön -Nagyéntelen amikor a harangok némák - legjobb vetni./

Bánhegyen és környékén a török uralom előtt a gabonafélék közül búzát, árpat, zabot és kölest termeltek. Kerezo, ekkor még egészen külterjes volt a gazdálkodás, csak ennyit termeltek a jobbágyok, amennyi saját szükségleteikre és az adóra elegendő volt. A termelés nagyságára nézve egész pontos, megbízható adataink nincsenek. Kerecsényi várkapitány is megállapítja, hogy a gyulai uradalomban a termés roppan változó és az eszéstől függ. Ha szárazság volt, mint pl. 1544-ben az elvetett mag ki sem hajtott, és a legtöbb helyen a föld még az elvetett magot sem adta meg.**

*. Sinkovics 154.

+1. Kerecsényi 243.

Ehhez maradt egy feljegyzés, mely a bánhegyesi határban talált terménye-et tartalmazza, 1559 április végén. Eszerint a Gyula átvételére küldött királyi biztosok két boglya eszepeletlen és két verem elesévelt kölest, továbbá 13 hold lábbon álló busát, 10 hold árpát, 550 kepe busát, 61 köböl szénát, 30 köböl szalmát és végül 11 köböl elesévelt árpát találtak a falu határában.⁴

Bizony ez nem sok. É ha még hozzávesszük, hogy a jobbágyoknak /1559-ben 81 család/ ebből kellett adót, fizetni és a vetőmagot felretenni, kérdésessé vált, hogy miből éltek a jobbágyok.

A mértékekre vonatkozó számításokat Scherer Ferenc végezte el Gyula város története o. munkájában. /Gyula 1938./

A gyulai uradalomban kétféle köböl-mérték volt használatban: a gyulai és a simándi. Utóbbiból három tett egy gyulai köbölöt. Számításaiban egy gyulai köbölöt kb. 200 liternek vesse, hektoliterenként 75 kg. súlyban.++ Eszerint a bánhegyesi határban - mely akkor is volt legalább 10.000 hold terjedelmű / a török uralom végén 16.000 / - hihetetlenül kevés gabona termett, - ami szemmel nézve - de akkor Bánhegyes még a jelentősebb falvak közé tartozott.

A jobbágy terményeiből az egyháznak tízem járt, melyet még oszlótt vettek el a paraszttól, mielőtt az ur része levált volna. A földesurnak járó kötelezettségeit három főformában rótták le, ezek: a census /földesuri adó/ a szolgálatok és az ajándékok. Minden jobbágycsalád évenként egy forint censust fizetett a földesurnak, ezen a címen tehát több ezer forint folyt be az uradalom pénztárába. Terményeik után kilencedet adtak. A szolgálatok és ajándékok igen különbözők voltak.

Egy 1561 évi urbarium részletesen felsorolja Bánhegyes jobbágyainak szolgálatait. Eszerint Bánhegyes a következő adóviszonyokban élt, illetve adta:

" Ad festum Sancti Georgii census dent singuli per denarios 50. Ad festum Michaelis per denarios totidem.

De frugibus dent nonam dominó terrestri.

Episcopopo decimam

+. Veress 302

++Scherer 86.

Avare et aminare cum semente domini terrestria tenentur. Item tenentur falcare et alia servitia prestare.

Coloni porcos habentes de singulis porcis queque dant per porcum unum.

In festo Resurrectionis domini de singulis colonis gallinae singulae solentur. Ova decem.

Si quis gallinam non habet, debet pernam unum.

Dant singuli per panem unum.

In festo Nativitatis - domini numero eadem.*

Ha vizsgáljuk ezeket az adókimutatásokat láthatjuk, hogy szinte minden feluban más-más viszonyok voltak. Különösen a szolgáltatások változtak felvanként. A várhoz közeleső falvakban több volt a kötelezettség, - fa, - gabonahordás, virasztás a várban, favágás, stb. viszont ezeknek elengedték a cenzust.

Dénhergysé adójegyzékében is van egy homályos pont.... tenentur falcare et alia servitia prestare. Az "alia" servitia" között van bizonyosan a várépítés is, hiszen tudjuk, hogy a gyulai vár javításán egyszerre több ezer ember is dolgozott, + ezekben az években.

Állandó adó volt még - a fenti jegyzékben fel nem sorolt, de minden évben beszedett - subsidium v. dica, a hadiadó, mely a gyulai vár legfőbb jövedelmi forrása volt. Az évi összeget /1-1 1/2 ft/ két részletben hajtották be. /Primum, secundum, subsidium, / A dicát még a legveszélyesebb években is behajtották, mert annak elmaradása végzetes lett volna a gyulai vár gazdálkodására.

A dicator a későbbi időkben már katonai kísérettel járt, hogy a rabló törökökön szerencsésen keresztülvághasson magát. Ekkor már a falu bírójának is rendkívül nehéz helyzete volt, mert ő volt felelős az adóösszeg behajtásáért, a török is, a magyar is őt tette felelősé, s rajta kereste a fenytórt minden veszélyeséért. Ezért a bírói tisztségre már úgy jelölték ki évenként a soronkövetkező jobbágyot, ma is közmondás még, ebből az időből, sorba megy, mint a falubi bíróság.**

Az adókat portánként vetették ki. A kivétel egy egész jobbágytelekre értendő.

* Böcherer 183.

** Takáts 322.

A jobbágytelek nagysága országos viszonylatban erősen változó. / 4 holdtól egészen 70 holdig/ A területmérték, a hold, a XV. XVI. században alakult ki.[†]

Ezen az istenöldött, gazdag vidéken bizonyára nagyobb volt a telek nagysága is, hiszen a bánhegyesi határ őriási volt: a környező falvakhoz viszonyítva /legalább 10.000 holdt, s ha ennek felét legelőnek, erdőnek is vesszük, a 70-80 adózó jobbágyra általában véve nagy terület: 60-70 hold esett eselődönként, míg a porták egészen kapták a jobbágyok.

Az adózók összehíráskor csak azt állapították meg a várkapitány emberei, hogy egy-egy helységben mennyi a művelés alatt lévő egész jobbágytelek száma. És minthogy az országgyűlési határozatban meg volt szabva, hogy egy-egy telek után mennyi adó jár, tehát eképen meg volt állapítva az összeg is, melyet az egész helység állami adóul fizetni tartozott. Ezen összegnek a jobbágyok közötti elosztása, hogy ugyanie mindegyikük tehetségének megfelelően hozzájáruljon. - a falunak dolga volt.

Az adó fizetése alól felváltak mentve: a falu bírójai /1546+ 13/ a nemesek eselédei, továbbá egy év tartamára azok, kiknek háza az adókiivetés évében leégett, az új házak után nem fizettek adót 3 évigy végül adómentesek voltak még azok, kiknek összege vagy na még 10 ft-nál is csekélyebb értékű volt.[†]

Kisérreljük meg mostmár, - az eddig mondottak lezáresnképen - a jobbágytelepülések falu képeinek legtípusosabb vonásait felvázolni.

A sikvidéki települési képet elsősorban a ősi foglalkozási ágak alakították ki, ennek megfelelően a vizek, a dúsabb terüföldek és a jó legelőjű talaj mentén találjuk a legelőrebbi szélésakat. Általában a zárt települési kézség a megyeréségnek nem volt sajátosága, inkább kisebb egységekben, sátréknént, később házsanként szállt meg, egymáshoz ugyan közel, de csak a vérrokonok telepedtek közvetlenül egymás mellé.

Nagyobb falvak és települések csak a nagy uradalmak kiokulásával ke esolatosak. A magánkezesekbe került egykori királyi uradalmak és egyéb nagybirtokok tulajdonosai azivegen láttak minden új telepet birtokaikra, mert ez által birtokaik jövedelmezősége fokozódott.

† Kring és: M.Élv.Tört.I.22.

†† Kálmán 20.

Ha ők maguk nem tisztelik is, a környező földesuraktól megkövetelik a jobbágykeltés szabadságának pontos megtartását. A földesurak hajlandók megadni az új telepeseknek meghatározott évre szóló adómentességet és egyéb kedvezményeket is, csak hogy minél nagyobb számú telepeshez, ezáltal nagyobb jövedelemhez jussanak.[†]

A Haróthyek idejéből is találunk ilyen jobbágyvédő leveleket,^{††} de Zaránd megye tanácsa is védte a jobbágyokat, az állami adó érdekében - sőt egy esetben még magát, Frangepán Beatrix hercegnőt is kártérítéssel ítélte jobbágyaival szemben.^{†††}

Bandenburgi György bánhegyesi jobbágyainak, a Battonyó-ról megszökött St Kis testvérnek elhurcolása és börtönbe vetése is nagy port vert fel, s az ürgrót, a Werbőczy-törvények ellenére is ragaszkodik jobbágyaihoz.^{††††}

Mivel minden társadalmi osztály szabadon kereshet magának, foglalkozásának megfelelő, célszerű helyet, /marha-, méh-, sertés tenyésztés, halászat, madarászat, kovács, - kéregyártó stb. mesterség/ a mivel minden jómodu szabad ember tetszése szerint telepíthette a maga szolgáit külön helységekre, nagyon természetesen először tömördek apró falu alkult, s határai megjelölésen kicsinyek voltak. Legjellemzőbb, a különben legjobban ismert 30.978. hold területű gyulai határ, melyet, mint tudjuk, részben a sarkadi tó vize borított, s mégis nem kevesebb, mint 14 történelmileg kimutatható helység osztozkodott rajta.^{†††††} A régi Csanád megye területén 211 helység és 7 vár volt, míg ma, sokkal kisebb területen csak 30 helység van. Ezek a kis falvak gyorsan keletkeztek, de egy része ugyanolyan hirtelen el is tűnt, vagy más nevet vett fel, ezért van olyan nagy zűrzavar az Árpád, - és végreházi királyok korabeli topografiai kutatásokban.

A sűrűn egymás mellett álló, erdőkkel, patakokkal körülvett kis alföldi falvak, közepükön a ezincere festett fatemplommal,^{††††††} - a hordozható " egyház"-sal - kedvezés, hangulatossá tették a középkori magyar táj képét.

† Fekete N.A. M.Élv.Tört.132

†† Veress, 9.10.17

††† u.o.55

†††† u.o.63

††††† Karácsonyi I.60

†††††† Fajár-Vörös, Feketeorosháza egyesítések sűrűn fordulnak Elő vidékünkön.

Ami mostmár a lakásépítkezés mikéntjét illeti, a falu ásatások eddigi eredményei azt mutatják, hogy a XV-XVI. század jobbágyainak háza a legfejlettebb fokon egy szobából és egy konyhából állott és ezekhez legfeljebb egy istálló csatlakozott. A lakószoba foglalta el a nagyobbik helyet, a konyha valamivel kisebb. A szoba-konyhás hájlékoknál, amikről az ásatásokból biztosan nem állapítható meg valószínűleg csak egy ajtó vezetett a házba, mégpedig a konyhába. A szegényebb jobbágy háza egyetlen helyiségből állott. Ez szoba, de konyha is volt egyuttal és ha nagyon nagy volt a szegénység, akkor, mint a rutóknál ma is láthatjuk, ólnak is használták. Ide zárta a gazdasszony féltett aprómarháit éjszákra és a jobbágy családdal közös helyiségben töltötte az éjt. A seellér és családorsóban élők háza valószínűleg ugyancsak egy helyiségből állt, de elmaradottabb és szegényebb vidéken ezek még föld-illetéleg putrilakásokban éltek, melyek vagy egészén, vagy fél falmagaságig a föld szine alá voltak süllyesztve. Jóval kevesebb volt belülről, mint a török hódoltság előtt és után.++

Az építőanyagok közül leggyakoribb a vályog és kavics. A régi Bánhegyes területén téglafőzető kemencét is találtak ház építéskor, gödörásás alkalmával. Szép, díszes, és változatos csopordények is előkerültek. Sajnos ezek nagyrésze elkallódott.

Igy édegélt tehát a kis falu jobbágya, szegényesen, de a nyugodt, ősi formák között.

A Dicső Lázadás után azonban már a közelgő török veszedelem agyólya késztette őket a falu védelmére, a veszély elhárítására. Talán ez időben épült a kis kastélyszerű épület a falu közepén, magasabb térazinen, vízenárokotól körülvéve. A nagy erővel támadó törökök ostromát azonban nem tudhatták visszaverni a falunkat is később a hódolt területek közé sorolják.

A falu lakóiról nem sokat tudunk. Névtelenül, csendben éltek és csak a két munkát kezük és munkájuk eredménye adta meg ebben a korban különben értéküket.

Számukat a lakosság hullámzását tekintve, nehéz megállapítani, 1525-ben é 41 alosót jegyeznek fel, 1559-ben

+ Domonovszky, H. Műv. Tört. II. 357

++ Zachariás Béla közlése.

68-at, és 13 zecllért, 1564-ben pedig 84 adófizető jobbgy
élt Bánhegyesen. Egy családra 5 személyt számítva 200-500
Lakója lehetett e korban a falunak, tehát középkor viszony-
latban elég népes helység lehetett. A szomszédos községekben
is találunk Bánhegyesi nevezetűt, sőt Gyulán is, az 1560.
évben élt egy Bánhegyesi Tóth György nevű polgár. /Civis/.⁺

Falunkból még nemem emberek is származtak, ilyen volt
a nevesen gondolkodó borosjenői Bánhegyesi János is, ki
1626-ban az elnéptelenedett Sajti, marosmenti faluba lakó-
sokat telepített, akik újra feltámasztották a falut.⁺⁺

Bethlen Gábor azután 1626- jul. 11-én oltadta a
falut Bánhegyesinek, kinek utódai bírták azt még 1645-ben
is.⁺⁺⁺

+
Veress 318 a.

++
Borovszky I.223.

+++
u.o.244.

III. Bánhegyes a XVI.sz.elejen.

Bánhegyes hős alapítójának utolsó férfiasorja, Matóti
Mátyus 1476-ban meghalt. Így roppant uradalmi a koronára
szállottak vissza. Ezek körül Mátyás király a legnagyobbat,
a gyulai uradalmat természetesen fiának, Corvin Jánosnak adó-
mányozta 1482. ápr. 7-én.⁺ A gyulai uradalomhoz akkor 83
falu és birtokrész tartozott. Fia még nem töltötte be 12.
évet és már fejedelemséggel felérő uradalmak valották bir-
tokosuknak.

Alig hunyta azonban le szemét Mátyás Király, Kinissel
Pál Tótországba üzte Corvin Jánost és az új királytól II.
Ulászlótól elkérte Békés vármegye főispánságát. Corvin János
csakhamar kibékült II. Ulászlóval,- mert a délvidéki vesze-
delem, a törökkel való harc minden idejét, figyelmét és
pénzét lekötötte.

+ Scherer 60.o.

Korai halála /1504.okt.12/ után özvegye Frangepán Katrix erélyesen védte birtokjogait a többoldalról megújuló igényekkel szemben, de fiának, Kristóf hercegnek, a Hunyadi ház utolsó férfisarjának váratlan halála /1505.márc.17./ rettenetes csapást jelentett a fiatal özvegy számára. A király, tekintettel a Hunyadi-ház méltóságára és János herceg érdemeire a herceg javait különös kegyelemből - özvegyének és érve leányának, arszébetnek adományozza:.... item castrum Gyula/ in comitatu de Zarand eo tributo in eodem exigi solito necuon/ vocatum, simulorum cunctis suis pertinentiis infrascriptis, videlicet oppido Gyula in comitatu Zarand eo tributo in eodem exigi solito, necuon villis Bombyrathos, Eseryes, Lekechaza, Zeuth Benedek, Kethaghaz, Banhegere, Bankwthaz, Koberman,... ad manus arundem domine Beatricis et Elisebeth filias esse Relinquimus."¹

Corvin János özvegyét II. Ulászló besoroztatta unokafiosével, György brandenburgi űrgróffal /1509.jan.25/ és így szűvödött össze egy időre ennek a vidéknek a sorsa az egyébként mindig idegennek maradt, Unzó és kiméleltlen űrgróf magyarországi ildatlan szereplésével. II.Ulászló Frangepán Beatrix Halála után a űrgrófnak adomány zsa Gyula várát, de mivel a magyar törvények szerint idegennek, külföldinek magyar birtokot nem lehetett adományozni, sőtll mentegetőzásokkal indokolja adományozását és Brandenburgi Györgyöt felesége és rokonsága révén nem tartja idegennek."²

Az űrgróf birtokait Németországból hozott űsztelkel rakta meg, akik a szegény népet annyira kiszorították, hogy a rendek országgyűlésen hívták fel a királyt, hogy az űrgróf földjeitől, - de a felhívásnak nem lett eredménye,-³ a kizsákmányolás tovább folyt és az így támadt elkeseredés bizonyára kedvező talajul szolgált itt a Dózsa féle felkelésnek.

Okleveles adatunk van erről, hogy 1519 őszén György űrgróf két gyulai " főjobbágját" Asztalnok Pétert és Oláh Jánost bizta meg, hogy Bánhegyes határában a határmegállapítás ügyben döntsének. Asztalnok Péter el is járt az ügyben, de bár jobbágysai is megjelentek, a határmegállapításában esküt tenni vonakodtak."⁴

+ Veress 1.0.

+++ Magyarbánhegyes 339.0.

++ Karácsonyi 1.68.0.

++++ Veress 75 0.

Az előző évben Csáfi István által megvásárolt Bódgyes felől volt a kőtes a határ, amely Bánhegyes északi szomszédja volt és annak kiszakítása az eddig egybenesen művelt területekről sok savarral járt, mivel a teljesen sik területen nem volt különösebb természeti határ, legfeljebb erdő, vagy fű terület. Talán ezért tagadták meg az esküt a mukacs és űntasatos bánhegyesi jobbágyok, mert az István kedve szerint úgy sem beszélhettek.

Egy későbbi feljegyzés arról szól, hogy Decevlévi Antal deák / Antonius liberatus Beclwewlginus de Abba Regali / ki a bánhegyesi plebániát kapta az érgróftól, kötelezi magát, hogy ügyes-bajos dolgaiban az érgróf, illetve Gyulai vármegye várnagyi ítélőtanácsának veti magát alá és az ítéletintézet a régi szertartás szerint végzi.⁺ Ez nyilván arra mutat, hogy az új hit már Békés és Zarán vármegyében is elterjedt. Tánhat az érgróf kezdetben nem tartozhatott a reformáció hívei közé, mert még 1524-ben is katolikus papot állított a gyulai vár élére. 1528-ban pedig a gyulai uradalom szerényi felveiben lelkiismeretesen megtartották az egyházi szertartást.⁺⁺ Csak később Mágochy Gáspár várkapitány-sága alatt /1552-1559/ és az ő pártfogása mellett terjedt el a protestánsizmus ezen a vidéken.⁺⁺⁺

Ezeknek az adatoknak a fellelítésével azonban már túlhaladhatunk a Dózsa-féle paraszt-lázadúson, melynél pedig meg kell állnunk, mert a békési és csanádi dulások és harcok aligha kerültek el Bánhegyest. Dózsa serege Geogléd felől Tiszavarsányra lépte át a Tiszát és utja Mezőturon, Békésen és Gyulán át vezetett Apátfalváig és Nagylakig, onnan Bátori István seregének megsemmítése után keresztül-kaul járták a Arad és Zaránd megyéket / a négy vármegyének jun.16-i levele / s utóbb megvéve " mind az Maros mellett való várakat. Világos várát, Solymost, Lippót, számtalan sok nemes nőt karóra vonnak és nemes leányokat, asszonyokat eszemplésítének, kiknek marhájukban mind seikmínyt tevének.⁺⁺ Verarvsicos: összes művei II.6./

+ Veress, 83.

++ Scherer 172.o.

+++ Scherer 176.o.

++++ Márki: Dózsa 148.o.

A nagy-laki csata /június 27./ után olyan esemény jöte-
dott le, amely bizonyos kihatással volt egy-két bánbogyosi
jobbágy sorsára. Ekkor vonták körébe a feldühödött Miklós
Miklós császári püspököt, ki a Maroson felfelé Áradra akart
menekülni és feszítették keresztre a jobbágynyuzó kiráiban
álló Ravazdy Péter aradmegyei, nassony-laki törzsdobos birto-
kosa. ** Ravazdy nagyon csanyargatta a jobbágyokat. Adatunk
van arról, hogy pl. a tótváradi és colymosi jobbágyaitól vá-
ratlanul a Maroson, régi szabadságuk megsértésével, s hogy
egy presbiter napokon át fogva tartott, míg csak 12 Ft. vált-
ságdíjat nem fizetett. Most keresztre feszítette a nép dűhe.
Kiss Gergely, kit pár év előtt éppen ő szabaddított fel a jobbágy
ság alól, egy másik ember segítségével vitte őt a "verő"
/werw/ alá. ***

Vérbefojtott lázadás után a nemesek a megadott paraszt-
ságon igyekeztek kárukat megvenni. Azon Urhgy alatt hogy "
egy helységből 2-4-6 személy gonoszságot el nem követett,
ha arra nézve az egész község meg nem egyesített.-" az ártat-
lanoknak sórcímével egész falvakra vetették ki a harókat,
az uraknak a parasztok kezén talált ingóságait jótalanul
elcsodták, azt elvették a jobbágy vagyonát is.

Kivégzett Ravazdy özvegye Márta és fia beöszut akartak
élni gyilkosán és megkinzóján, Kiss Gergelyen és 1515-ben
Hindenszentek táján Ravazdy János Zaránd vármegye elieránjá-
nak, Pállyi Gérosi Lászlónak és szolgabiróinak, Boklyói Fe-
kete Dénesnek és Szederkényi Lukács Mihólynak és többszövet-
ségesüknek társaságában Bánbogyosra tört és megtámadta Kiss
Gergelynek Bottonyárai odaszükkött testvéreit, Kiss Lőrincet
és Bálintot feleségükkel és gyermekeikkel együtt, kegyetle-
nül elverték és aztán lovakhoz kötötték őket, és ugy hurcol-
ták el a szomszédos Kunyotára, ahol bebörtönözték őket. **
Azonfelül elvették minden holmijukat 800 forint értékben,
amiből láthatjuk, hogy a kirak jomódu jobbágyok lehettek.

Ezzel Ravazdy tulajdonképp az örgróf ellen követett el
vétséget, - és ez, jobbágyrablás címen, panaszt is tett a
királynál, de az elhurcoltakot a királynak 1516 január 19-
én kiadott rendeletére sem akarta szabadon bocsájtani. ***

** Várki, Arad vm.478.o.

+ Márki, Dózsa 204 o.

*** u.o.

++ Borovszky I.154.

*** Márki Arad vm.480.o.

A Kis-testvérek további sorsáról nem tudunk.
Rovadyék valószínűleg a Verescezy törvénnyel mentették magukat, ha ugyan tudomásukra jutott már ekkor.

A bánhegyesi jobbágyok tovább nem élhettek békében. A hatalmasságok szomszédos nemesek sűrűn kifosztották, ki-rebolták őket, de persze, találtak okot tetteik mentegésére. Így ismerünk egy levelet, melyben II. Ulászló Baklydi Fekete Dénest, ki résztvett Kiss Lőrincék elhurcolásában is, 1521 dec.21-én az érgróf bánhegyesi jobbágyaink fegyveres csapat élén elűvetett kegyetlenségei miatt maga elő írástette.*

+

Márki Arad vm. II.349

IV. Török veszedelem.

A Dózsa féle felkelés átmeneti pusztításai után a törökök uralma nyomta rá erre a vidékre is a maga jellegzetes bélyegét. A majdnem másfél százados török uralom nyomán megyék és városok hulláta ment feledésbe.

A török idők pusztító kevergésében a fontosabb események mindinkább egy-egy stratégiaiilag fontos pont körül játszódtak le. A hadászatiilag legjelentősebb hely ezen a tájon kétségtelenül Gyula vára volt és így azok más faluival és településekkel együtt - Bánhegyes sorsa is a Gyula hirtokéért folyó harcoktól függött.

Gyula várának ura, Brandenburgi György a Dózsa lázadás folyamán két értékes várat vesztette el, de Gyula várát még jó ideig tudta tartani, noha leginkább már külföldön tartzkodott. /1527-ben tért vissza az országba, rövid időre és utoljára./*

A parasztlázadás után az országgyűlés eltörölte a jobbágyok szabad költözését és elrendelte a szökött jobbágyok visszahurcolását uraikhoz. A Kis-testvérek említett Urge is ezzel a rendelkezéssel van kapcsolatban, valószínűleg a szökést hozták fel indokul tetteik mentegésére azok a nemesek és várnagyi urak, kik kegyetlenkedtek velük,
+ Cherer 1036.

és az erőszakos eljárás megyéinkben gyakori volt, mert a végbefojtott lázadás után a nemesek okozott károkat a megmaradt paraszatokon igyekeztek megvenni. Zárva megyei nemesek még kérésztől adót is vetettek Brandenburgi György jobbágyaira, úgy, hogy a földesurnak kellett közbelépnie, nehogy megmaradt emberei is elpusztuljanak. +

Ezeknek a helyi jelentőségű viszályoknak a kohócói esete és az ezt követő politikai harcok vágat vesettek. Nance róla adatként, hogy a környék nemesisége és jobbágyosága milyen mértékben vett részt az ütközetekben. A királyi hatalomért vívott politikai viszályok idején ezen a vidéken "el sem tudták képzelni, hogy más legyen a király, mint Zápolyai János." ++ János király a Ferdinánd oldalán harcoló Fekete Iván rác csapatvezér ellen keresztteshadjáratot hirdetett és gyülekező helyül Gyula várát jelölte ki. Berényi Péter erdélyi vajda vezérlete alatt Bánhegyesről indultak el Fekete Iván /Cserni Jován/ "osár" ellen, +++ de a gyakorlatlan "kereszttesek" vereséget szenvedtek Czibak Imre, a már rég kinevezett váradi püspök, később Cserni Jován seregét ugyan szétverte, de a következő évben /1528 / a rácok mégis felprédálták a vidék jó részét, többek között Bánhegyest is.

1529-ben pedig Balibég dulta fel ezt a vidéket. +++

Egyi sok viszályt, pusztítást élt át Bánhegyes népe már a század elején is, de későbbi szenvedései hássza nem mérhetők ezekkel. Az elmenekült lakosság később visszatevőrgött elhagyott falujába, újra megkezdte a munkát és - fizette az adót, ami folyton csak növekedett.

Gyula várának történetében mindenesetre fejlődési folyamat áll be 1530-ban. Már 1535-ben azt írja Gál ispán, hogy a gyulai uradalom kétszer annyit ér, mint öt évvel ezelőtt. +++

A két király versengése között a jobbágyok helyzete is javult valamit. A nemesek is jobban megbedáulik a munkás kőzeket, mióta attól kell félniük, hogy a török pusztítás néptelenné teszi birtokaikat. Sajnos, Bánhegyes történetére vonatkozó adat nem maradt ezekből az időkből, valószínűleg a török pusztította el a Gyula várában található hásszes okiratokat, adóösszeírásokat és egyéb jegyzékeket az 1530-40-es évekből.

+ Karácsonyi I.72.

++ Sherer 106.o.

+++ Szászok 1889.124.o.

++++ Karácsonyi I.115.

++++ Makó 339.

Gyula vára 1530-ban jut a Zópolyai nörtiak kezére és birtokukban is marad 1552.-ig.

Ekkor már a török veszedelem egész közelről fenyegette a lakosságot, az 1552 évi nagy török hadjáratban falunk környéke teljesen elpusztult, sőt egyes történetírók /Borovszky II.23., Zachariás 340./ szerint Bánhegyest is feldúlták a törökök. Viszon füljegyzés van arról, hogy Bánhegyesen ezévben 20 adózó másfél forintjával 30 forint királyi tekeát /portánes/ fizet +==

Több, mint százévi pusztulási folyamat indul meg ezzel a mindent letaroló nagy támadó hadjáratral és sok más községgel együtt Bánhegyes sorsát is jóidőre meghatározta.- Ha a veszélyben szót is futott, de a következő évben ismét együtt volt a falu kis közössége, mert a boreladásból 64 forint 79 denárt adott be Henyei gyulai várkapitánynak, ki azt saját háznára fordította. /Ugyanis rendelet volt arra, hogy a jobbágyok csak a földesur uradalomban termelt bort fogyaszthatják + a hozzá azon az áron, melyet földesuruk - jelen esetben az azt helyettesítő gyulai várkapitány kieszabott.

1554-ben 20 ft diót és 12 ft. 50 denár birásog fizettek. +

155-ben már 25 forintot szolgáltatottak be, 1558-ban pedig 60 forintot. A boreladásból ez évben 124 ft. 8 denárt fizettek a bánhegyesiek. A bort vedrenként 10-12 denárt adták, a valószínűleg a hegyes vidéken termelt. + A köznéken mindinkább befészkelődő törökök minden faluból vagy városból beidéztek egy-két embert, megkérdezték lakóhelyük nevét a helység jövedelmét és azt beírták az adókönyvbe, az un. defferbe. Bánhegyes is szerepel már az 1557-58 évi török defferben ; ekkor összesen 64 házat írtak össze benne és ezek között 4 ujonnan épült ház volt. ++

Erre a megjegyzésre azért volt szükség, mert ugylétesik, a török is tekintetbe vette a magyar adózási szokásokat, hogy t.i. az ujonnan épült ház után 3 évig nem fizetnek adót. +++ Ebben az évben kezdődött tehát a kétoldalú adózás keresve szokása, a szegény jobbágy számára, azonban csak ez lehetett az életmentő egyetlen útja. Volt ugyan rendelkezés, sőt törvénycikk is arra, hogy oly faluk, melyek mind a magyaroknak, mind a törököknek adóznak, a mindenkire kivetett hadiadónak csak a felét fizessék. Így 1548-iki törvénycikk rendelti azt. Ez

Ez a törvénycikk állandó szabály lett az egész hódoltságai korszakban, mint a XVI. századbéli sok hasonló törvény bizonyítja.

Ismételve találjuk többek között 1555-ben, midőn azt is rendelti a törvény, hogy olyan jobbágyok, akik a töröknek is fizetnek adót, csak két állandó katonát tartanak minden 200 telek után, mit a töröknek nem fizetők minden ezéstől kettőt kötelesek állandóan tartani.****

***** Bálamon 330.0

Hogy falunk végleg mikor került a török birtokában, nem tudjuk. Bizonyos az, hogy a fenti rendelkezésektől eltérően, - teljes adót fizetett a gyulai uradalomnak még 1965-ben is, tehát valószínűleg Gyula elfoglalásáig a kettőadó nem volt rendszeren. A török deffordór /adóösszeíró/ a sarándi náhai aradi eszterháziak-jába oszta Bánhegyest; összesen 67 kisebb-nagyobb falu tartozott a fenti kerületbe. Bánhegyes a sarándi náhai legnagyobb falva, még Saránd városban is csak 32 ház van. A falvakban általában 10-20 porta van, ahol csak néhány ház van, gyakran ott a megjelölés: elfutottak. Nincs olyan falu már ekkor ezen a környéken, ahol Valah nevű lakos ne lenne. Szlovák nevek is gyakoriak már, bizonyítva ezt, hogy a török elől menekülő szerbek tömegesen jöttek ide, s némely, azelőtt szinmagyar falu már évtizedekkel ezelőtt már magyar falu szerepel. Így pl. a Bánhegyes szomszédságában lévő Bozsás 1558-ban rá a falu, s 1561-ben pedig Kovácsbánya kapja ezt a szomszéd jelzőt. Bánhegyes azonban magyar maradt, talán a nagyszámú jobbágyain idegent elriasztó tömörsége, szervezettségénél fogva, jobbágyaink azóta magyar neve is ezt bizonyítja. Álljon itt értekezésünk hőseink nevsora, 1563-ból, mikor a kis falu a legnagyobb volt:

Anyai János, Bak Ambrus, Balog István, Bacs Aposton, Bacs Máté, Belezi /v.Bólesi/ Antal, Belezi Máté, Belezi Mihály, Biró Sebestyén, Bónos György, özv.Bontos Bertalané, Bontos Kálemen, Bónos Miklós, Botos Albert, Bugány István, Csályai Sándor, Csáka János, Csász János, Csász Lukács, Darabos Tamás, Darafugó Albert, Darvas Márton, Dékány Gábor, Dékány Gáspár, Dezső Gergely, Feleki András, Feleki Lőrinc, Füzegyi Balázs, Füzegyi Gál, Galambos Urbán, özv.Gárdi Simonné, Gubás Balázs, Győrök Bertalan, Jóföldi Miklós, Kakas János, Kakas László, Kakati Máté, Kapitai Mihály, Karos János, Katona Barkó, Katona Imre, Kemecsei Balázs, Kemecsei Gáspár, özv.Kemecsei Gergelyné,

Kenés Péter, Kiristó Boldizsár, özv. Kiristóné, Kiss Ferenc, Kiss Gyergely, Kiss György, Kollus Pál, Konya Ferenc, Konya János, Konya Tamás, Kozson Tamás, Kovács Balázs, Kovács Benedek, Kőrös Péter, Lipót Ferenc, Madarász István, Mikes János, Mool Albert, Moosi Pál, Oláh Balázs, /a török deftarben még Valah/ Palló Lukács, Pap Balint, Papfi Kelemen, Péli Gergely, Pordányi Gáspár, Pordányi Péter, Ráros György, Somodi Sebestyén, Szabó Gergely, Szabó Lónárt, Szabó Márton, Szabó Tamás, Széphaju Lukács, Tóth Ambrus, Tóth György, Törös Balázs, Törös János, Vasa Máté, Vig Dénes, Vég Simon.

Összesen tehát 84-en fizettek adót ebben az évben. A következő évben már Bánhegyes Adólapjeteromában is ott a megjegyzés "4 decerta" elhagyott porta van itt is, ami valószínűleg török pusztítás, kifosztás következménye /1565-ben már csak 66 porta fizetett másfél forintjával 99 forint subsidiumot./

As adozó jobbágyaág helyzete azonban nem csak a török hatalásai miatt volt keserves, hanem fokozták nyomorúságát a végvárak parancsnokai által elrendelt edóbehajtsáok és rekvirálások. Gyula várút, noha állandóan fenyegette a török vezedelem, csak nagyon hiányosan látták el pénzzel, felszereléssel, úgy, hogy a parancsnokai a környező falvakból szereztek be szűkeleleteiket. As egri várral kapcsolatban olvassuk hogy a püspökség jüvedelmeinek hadicélokra való lefoglalása e rendkívüli viszonyok folytán egyre szakoribbó vált. 1527-ben a Zápolyai párti egri püspök, Szalaházy Tamás a tized lefoglalása miatt egyházi tilalommal sújtotta Brandenburgi György zarándmegyei jobbágyait. As örgróf e tizedet soldosainak fizetésére használta fel. A tized elcsodése később szinte elkerülhetetlen lett a küzeledő és mindinkább fenyegető török miatt. Verancsics Antal egri püspök 1563-ban is lemondott teljesen püspöksége jüvedelmeiről.

A Gyulához közel eső területekről a gyulai kapitányok szaktók a vár szajmára a dézsmát, az a dézsmaszedés azonban nem ment mindig simán. A dézsmaszedők elől sokszor egy-egy hatalmaskodó főúr, vagy annak officiólisa szedte el a falu javait. Zaránd megyében, mint a vártól legtávolabb eső területen volt a legnagyobb mérvű ez a hatalmaskodás. 1548-ban az egész megye dézsmáját Patócs Ferenc kaparintotta meg magának, ki 1542-től Gyula várának birto-kosa lett, illetve volt.

A tizedszedő sokszor, a török megjelenésétől félve, nem dézsmálta végig a falut, hanem a bíróval megegyezett, hogy mennyi legyen a falu dézsmája.

Gyula várának számadókönyvei szerint Zoránd megyében 1554-ben a tized felét már mindenütt a török kapta, még később 1554-ban már csak hat felében ezedték be a dézsmát. A kétféle való adózás a falu lakosságára szinte elviselhetetlen terhet jelentett. A jobbágyok a sok zaklatástól és nyomoruságtól elkieseredve, sokszor otthagyták házukat és földjüket és szűkösre határozták el magukat. Gyula várának birtokiról ilyen okokból 8000 jobbágy szűkölt el.

A várból tartozkodó eszoldos katonaság fizetetlenségét is a jobbágyok keserülték meg. Ugyanis a várórság nem egy esetben rablási útján szerezte be élelmét. A fizetetlen katonák a jobbágyokra törtek és erőszakkal vették el, ami nekik tetszett. Már 1552 június elején azt írja Aldena királyi várkapitány Losonchi Istvánnak, a déli részek főkapitányának, hogy ő felsége itteni népe fizetetlen, a lovasok elzálogosították még fegyverzetüket is, Horváth Bertalan levaekapitány katonái pedig rendetlenül barangolnak és fosztogatják őfelsége alattvalóit. November 14-én Vass László udvari író azt írja Castaldónak, hogy a katonák úgy feldúltak ebben a tartományban mindent, hogy szénán kívül alig lehet valamit kapni.

A gyulai királyi biztosok jelentésében -1553 őszén fel van sorolva azok a rettenetes kórok és törvényteleneségek - melyeket az ekkor alatt kihallgatott falusbírák és kőrvel ottak vallomása szerint - a fizetlensége miatt a várból kitűrt gyulai őrség a szomszédos falvakban, le egészen Csánómezőig a gyulai uradalom lakói vagyonában okoztak.

Bánhegyesi jobbágyai is szerepelnek ebben a jegyzékben, lencsét, gabonát, és sertést vittek el tőlük a katonák, a fel nem sorolt adatokkal együtt 189 forint 89 denár a kőrük, Lehet, hogy ebben van túlzás is, mivel a jobbágyok becsülták fel saját kőrüket, de mégis láthatjuk, hogy milyen rendkívüli lehetett a kőr, hiszen ebben az évben olyan csekély mennyiségű a beadott kilenced Bánhegyesről, amelyen még ezelőtt nem volt, Dica címen a következő évben is csak 20 forintot ezdhettek be Bánhegyesről, bírság címén pedig 12 forint 50 denárt.

Az egész felbecsült kőr ekkor halletlen összeg:

14.751 forint és 26 denár. Tudnunk kell ehhez még azt, hogy a Gyulának adózó hat vármegye adója 1553-ban 3660 forint volt, amiből a gyulai őrség 1485 forintot kapott. 1560. aug. végén pedig

Bornemissza Benedek gyulai várkapitány ellen szedték össze a terhelő vallomásokat. A hivatalos jelentés beszámol azokról a csatlósokról, lopásokról és erőszakoskodásokról, melyeket a volt várkapitány a védelmére bízott alattvalókon kiméretlenül elkövetett.

Bánhegyesről /banhegyese, Regio Majeatatis/ Konya Albert bíró jelenti, hogy az 1559. évben 34 forint 50 denárt adott kényszer hatására. Továbbá Pünkösdi Ünnepe táján tartozott beadni házanként / de singulis sessionibus/ het kényszeret és két tyukot. Azonfelül még egy élő bor ut is elvitt a kapitány tőle 2 forint értékben. A többi tanúk: Bonthos Péter, Zabo Tamás, Was Máté, Keothy Benedek, Gyóka János, Keolyn Péter, Bony Gergely, Teremy Péter, Miklósi György, Hova Kristóf, Botthos Albert, Buzgare István, Angyal János, Kenes Péter, Belezy Mihály, Teoros Benedek, Lede Benedek, Tóth Ambrus, Belezi Bantál, Forró Péter, Bottos Albert, Kys Gáspár, Zabo István, - még véletlenül sem tettek meg tő vallomást Bornemissza és csatlósai ellen. Hasonlóképpen a gyulai uradalom szász falvaiban voltak károsultak és az összes kárértéke meghaladta a 12.000 forintot.

Bánhegyes ezidőben már ismét jelentős helyedre a gyulai uradalomnak, 1560-ban már 69 porta, fizet adót / díca / szászosan 75 forint 70 denárt. 1561-ban Földvári István dícaor már 78 portát adott meg, melyek szászosan 85 ft. 80 denárt fizettek, mint második subsidiumot az évben. 1563-ban, - mint említettem volt a legnépesebb a falu, már ekkor 84 porta adozott. 1564-ben már 4 deserta, elhagyott lakóház is van, 1565-ban pedig már csak 66 porta után szedhették be a subsidiumot, 99 forintot, portánként mázfél forintjával.

A környező falvakban azonban sokkal nagyobb mérmű, és rohamosabb a pusztulás mértéke, mint Bánhegyesen, de falunkra is eljön bizonyosan a szomorú esztendő, a " nagy futás " - ideje, nem sok idő múlva, mert a 1565-óta már semmiféle feljegyzést nem találunk róla.

Meg kell még említenünk, hogy Bánhegyesnek már 1562-től új birokosa volt. Miksa ifjabb király Csóffi Balásznak és Vizes Farkasnak, valamint nővérének, Peronellának új adományokkal adta többek között Bánhegyest, később a számszódas Kovácsnéval is. 1564-ben Vizesi Farkas meghalt és jóságát unokatestvőre, Csóffi Balásznak szerezte meg.

Beiktatásra azonban nem kerülhetett sor, mert még 1565-

ben is, mint Gyula vára tartozéka / pertinentia arde Glula / és mint királyi birtok: /schae, Regiae, majestatis von erlitve Bánhegyes a vár adóajzatromában.

V. Bánhegyes a török hódoltság korában.

A török csak a vidéken végleg akkor fészkelte be magát, amikor Gyula várát 1566 szeptember elején Bertál pasa elfoglalta.

A vár kapitánya, Kécskúti Kerecsényi László 2000 emberével derekasan védte magát, fegyver, lőpor is volt elég, de élelem és víz kevés - a nyári hőség miatt a kutak mind kiapadtak. Kilenc heti ostrom után Kerecsényi átadta a várat, miután a török biztosította a szabad elvonulást, - de szavát nem tartotta meg. Az elvonuló várvédők legnagyobb részét felkoncolták, magát Kerecsényit fogságba vetették.

Gyula vára 128 évig a török birtokában maradt - 1694-ben adta fel Mehomet pasa a császárnaknak.

A vár eleste után a török természetesen a várhoz tartozó uradalmak jövedelmét is a maga számára foglalta le. Terjeszkedésük a magyar és erdélyi részekben nem ismert határokat. A szpáhik érdeke ugyanis nem engedte a hódoltság vonalának határozott meghúzását, mert jövedelmük annál nagyobb volt, minél több falut hódoltattak be. A török ~~szpáhik~~ végleges berendezkedésével megkezdődött - illetve fokozódott a falvak és települések pusztulása. A lakosságnak a védelmi célra való berendezkedése szűkegszerűen is magával hozta még a táj viszonylagos elnéptelenedését, hiszen a portyázó törökök ellen minden lakott helyet megerősíteni nem tudtak és így csak a védhető, vagy aránylag jobban megerősített helyen töbrültek, bár amennyire lehetett, elhagyott földjükre, házukba mégis csak visszahúzódtak.

A XVIII. század végéig pusztulás már megdöbbentő kópet mutatott. Langel mérnökkari tisztt a XVII. század végén egyetlen lakott helyet sem talált a Tiszttól Gyuláig terjedő területen. Wallner mérnökkari százados az udvari hatitanács megbízásából 1699-ben készített térképen kétféle jelölést kénytelen használni a töröktől letarolt települések pusztulási fokának megjelölésére, Csornád megyében addigra 140 Békés és Csongrád megyében 130-130 község pusztult el.

Az embernélküli tujáról azután gyorsan lepattognak a több-
ezéades kultura bélyegei. A fogyó lakosságnak emberfeletti
küzdelmet kellett folytatnia a természeti erőkkel, folyóval,
lámpával, mocsárral, erdővel, homokkal. Az egyenlőtlen küzde-
lomben egyre mélyebben nyom lt az őstűj a kulturtájba s a virág-
zó magyar föld valonná változott. Elvadult folyók, uttalan utak,
lantarolt erdők, süppedékes ingovány, begyamonodott faluromok,
puszták és nádasok az utjelzői a hódoltság területen őstutazóknak

Ott, ahol a lakosság a rommá lett falut nem építette ujja,
az idő elsimította a pusztulás nyomait, földdel és homokkal be-
temetve, napjainkig megőrizte. Ily módon az újabban megindult falu
feltárások értékes adatokat hoznak napvilágra. Sajnos, a bánhegye
i "ésatások" inkább ártottak, mint használtak. 1946-ban műked-
velő idők - hozzá nem értőne- feldúlták Bánhegyes bizonyos rész
it, de ezek a bűtőnhött munkának nem sok eredményéről lehet be-
számolni.

Az 1937. évi " vizes " esztendőben a régi folyókerek és la-
pályok erősen megteltek vízzel és akkor jól kirajzolódott a
Tóth Miklós és Laduver Kálmán tanyáját körülvevő vizes árok.
Biztosra vehető, hogy ezen a vizes árkon belüli területen / a mai
közégtől ENY-ra/ épülhetett a templom és kastély és ez volt tu-
lajdonképpen a régi Bánhegyes központja. Zachariás Béla, a közeg
monografisa is azt tartja - Borovszkyval szemben, hogy a mai
Magyarbánhegyes északi részén található meg a régi bánhegyes rom-
jai. Szabó Mihály örökösai, Zachariás Béla, Nyári János, Laduver
János, Bartha János, Tóth Miklós, István örökösének és a seidő
temetőnek földjén terület el az elég nagy közeg központja. A tem-
lomot, esetleg a várkastéllyal a Tóth és Laduver földek előbb
említett magyaltata, tégla és mészhab rcsos maradványok jelzik.
Az alig két évszázaddal fekvő magyszámu embercsoport és koponya-
leletek világosan jelzik, hogy a lakosok itt védekeztek a vársze-
rűen megerősített helyen belül és ezek el tömegével a valószínű
hirtelen jött támadás áldozatául.

Az őseze-vízosa dobált osontok t me már anthropologiai vizegélat
számára sem küldhetjük be, mert a diákok legnagyobb részét kiáttá
szétszórták, vagy maguk között szétszórták.

A romok Kelet felé folytatódnak és az un. Szent István ut-
tucából a közegétől keletre fekvő területeknek egy részét is maguk
ba foglalják. Itt itt lehetnek a temetők, mert itt a csontvázak
már ren es temetői mélysé ben találhatóak.

A falunak egy kilométer lehetett körülbelül az átmérője. Fortáinak, ill. hámainak számát Zachariás 15-200-ra becsüli, bár ennem lehetett, mert a falu legnépesebb évében 1563-ban is csak 84 portát rohantak meg, a zsellérek kis kunyhói osekély számúak lehettek, a nyomott sem hagyhattak hátra, mivel jórésben fűldből épültek.

Hogy Bánhogyes hogyan tudott az idők viszonytárgaival megküszedeni, mennyire tudott az idők követelte védekezési állásban tovább éldegélni, arról közlebbi adatunk nincs.

Az 1596-i tatárjárás, amely valószágos Istencausástént zudult erre vidékre, Bánhogyest sem kímélte meg, sőt annyire elpusztalt, hogy kő sem mutatta helyét. A templomnál talált nagyüzámu esontmaradványok talán éppen ebből az időből valók.

Az egri püspök számedőekönyveiben iszeropel 1587-ben falunk, mint adózó helyszög, azonban nem valószánu, hogy az adókat be is tudták szedni, az elébb említett elnöptelenedés és téji elvadulás miatt. A lakosság lelki gondozását a koborló, állózatkozó szegedi és gyulai Ferences barátok végezték.

A török uralom állandósága nem jelentette egyben a polití viszonyok állandóságát is. Mikor Báthory Zsigmond 1595-ben Rudolf szövetségét köt a török ellen Zaránd megyét Erdélyhez tartozónak tekintik és a bécsi béke is Bocskai István részére biztosította e a területet. Az erdélyi fejedelmek uralmáról a közeöben talált sok pénzlelet tanuskodik, mindazonáltal már ekkor elmosóttak a harok és Bánhogyes éppen a Fortium egyik legkeletíbb része volt.

Békés birtoklásról álmodni sem lehetett, mert a török hadak bizony há borítattlanul garázdálkodtak e vidéken. Az erdélyi fejedelmek bõghatósági befolyására mutat az adatunk, hogy a boro jenei Szentandrásí család Bethlen Gábortól mert donatiok alapján t rtott jogot több Csánád megyei helyszögre. Közök között 1627. június 28-án Bánfi Annától, néhai Váadi Nemet Mihály özvezeyétől fejedelmi jóváhagyással szerezte meg a békányfalvi, tóti és bánhogyesi részeket, valamint Királyhogyes falu. /Gyulafehérvári Liber Regius XII. 67./

Késöbb már csak e neve szerepel Bánhogyesnek, mert mikor a török Borosjenót újra viszeszósította, Bánhogyest is annyire elpusztította, hogy Weselényi Ferenc mint csánádmegyei pusztát adta le 1664-ben Zsoldos Istvánnak és Végh Mihálynak. Tehát már ekkor Csánád vármegyéhez tartozott.

A " praedium Bánhegyes " megjelölés nemcsak azért fontos, mert azt a kérdést kezelheti, hogy vajon az egész mai Nagy- és Magyar bánhegyes területét jelenti-e, hanem azért is, mert a hódoltság terület nagy mezőgazdasági elvadulását is jelzi. A szabályzatlan folyók hatalmas területeket borítottak el és nagyrésze az árviz lefutása után sem volt alkalmas a művelésre. Tavaszi és zöldre idején az olvadt folyók árhulláma egyesült és a holt ágakat, fokokat és eréket megduzzasztva a vízkörnyéktől távolabb területeket is elöntötte. A falu mai hátérában húzódó lapályos, régi folyómedernek látszó mólódások inaválószerűleg ebben az időben keletkeztek. Talajvizet években, /legutóbb 1937-ben / ezek megtelnek vízzel és a virágzó gabonaföldek évekig terméketlenné válnak.

A török időkben ezek a vizek, tehát terméketlen, mocsaras területek jellemezték ezt az egész vidéket, vagyis a Körös-Maros-Tisza között, egészen Szegedtől Gyuláig. Egyes városok, mint Békés Gyula, Csaba, Makó, Szeged, osónakon és hajokon közelkedtek egymással. Feljegyzés van arról, is hogy az adót halban fizették a töröknek. Az egészségtelen levegő melegegya lesz a járványoknak, különösen a kiütéses tifuszhoz hasonló " morbus Hungaricus "-nak 1738-ban a pestis tizedelte meg Csanád vármegye népességét.

Igy tehát a népesség megazaporodása igen lassu volt, különösen ezen a vidéken, Mint látjuk, Bánhegyet most már a XVIII. században, Csanád vármegyéhez tartozónak tekintik, Zaránd vármegye Békés és Csanád közé beékelődő és arra usyszolván teljesen elkopot és a természetesebb megyehatárok kezdtek kialakulni.

A török hódoltság végé felé Csanád vármegyében lassan benépesülő falvak közül az alábbiakat említhetjük meg: Nagy Iratos, Tompa, Bankamaras, Csatókamarás, Lótrón, Majmat, Szent Miklós, Kovácsháza, Dombiratos, Püperreg, Kaszaperek, Beedrágó, Kis Fecské Szőlő, Sorján, Tornya, Kis Batonya, Szomlak, Szionda, Dombegyház, Kunáota, Főceka és Várjas. Ezek nagyrésze régebbi falu, Bánhegyes tehát nincs közöttük. Az említett falvak azonban csak kis uradalmi települések lehettek, a cseládség számára, mert ma csak 12 önálló község van közöttük.

1730-ban tartotta Csanád megye Makón az első közgyűlést, melynek jegyzőkönyve ránk maradt. Az elmult évtizedekben a megyegyűléseket felváltva Makón, Pöldörken, Battonyán és Torvány tartották, nem lévén még a megyének sem állandó székhelye, sem székháza. De az a legjellemzőbb, több község sem találtatott Csanád megyét csak négy.

/ A török uradalom előtt pedig 7 vár, 9 város, 202 helység és 232 birtokos tartozott a megyéhez. / Közben lakott, vagy egészen pusztá praedium 15 volt a megyében. Ezek: Kovácsháza, Tompa, Komárom, Padus, Dombiratos, Feoskés, Komlós, Kunáota, Kupra /talán Kupa?/ Maggas, Földvár, Kevermes, Vizes Bánhegyes és Kaszacserek.

A Bánhegyes és vidéke /Apáca, Dombiratos, Bozsás/ sok más környező puszttal 1732-ben a mutinai hercegi uradalomhoz került, de a hercegi család megszűnése után visszazárt a császári és királyi kincstárba. Akb. 16.000 kat. holdat kitevő néptelen területet a kincstár bérbeadás útján értékesítette. A XVIII. század folyamán megkezdődött görög, örmény, rusz kereskedők kezében volt a róna és így nem csodálható, hogy ők a praediumból egész Csánád megyében. Ezek a bérlők azonban olcsóáron megvásárolták az állatokat, mivel a keresletet ugyiszólván csak ők képviselték, így az árakat tetszés szerint alakították. Ők az okai az 1741-1744. évi drágaságnak, panaszkodtak a vármegyében. Így lettek a magyarságból első idegenek a töröktől amugyis egyenszenyergatott vármegyék közötti.

1741-ben a mutinai herceg bárba adta Bánhegyest Ruhas, Hild Budisin, Stefán, Stanó Dugobrata, - 1743-ban Orbán, Demeter, Szokos Petke, Kurtul János, Torosz Tódát marhakereskedőknek, kik rendkívül csekély Kaszacserek 24 forintot fizetnek a bánhegyesi pusztá birtoklásáért. Az egész bánhegyesi pusztán mindössze 600 Baglya azéna termelt, mely Borovezky számítása szerint 300 forintnál nem ért többet.

A bérlők kezén lévő pusztá évtizedekig visszamaradt a fejlődésben, mert az így bérelt területeket legnagyobb részét állattenyésztésre rendezték be. Bánhegyes még 1800-ban is mint pusztá kaszáló szerepel.

A XIX. század elejétől azonban már a fejlődés rohamos. Egy-egy más után keletkeznek a kincstár által telepített dehán kertész falvak vidékünkön, így a bánhegyesi pusztában is 1842-ben és 43-ban alakult a mai Nagybánhegyes, bár nem a régi falu helyén. Ma már a faluban nincs hagyomány arról, hogy volt-e és volt volt régi település, a régi falu emlékezetét elmosta az idő.

Később keletkezett Magyarbán egyesészaki részén találjuk tehát a régi Bánhegyest, melynek keletkezéséről, küzdelmes életéről és pusztulásáról igyekeztem rövid képet vázolni.

